

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Філалагічны факультэт
Кафедра сучаснай беларускай мовы

ПРАКТЫКА
БЕЛАРУСКАГА МАЎЛЕННЯ

Праграма для замежных стажораў

МІНСК
2006

УДК 808.26 (083.9)
ББК 81.2 Бей-923
С91

Складальнікі:

Чахоўскі Г. К. кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Чахоўская Т. Л. кандыдат філалагічных навук, ст. выкл.

Рэкамендавана Вучоным саветам
філалагічнага факультэта БДУ
23 сакавіка 2006 г., пратакол № 5

С91 **Практыка** беларускага маўлення: Вучэбная праграма для замежных стажораў / Аўт.-склад. Г. К. Чахоўскі, Т. Л. Чахоўская. – Мн.: БДУ, 2006. – 19 с.

УДК 808.26 (083.91)
ББК 81,2 Бей-923

© БДУ, 2006

ФАНЕТЫКА

Стан сучаснай беларускай фанетыкі.

Транскрыпцыя. Віды транскрыпцыі. Сістэма транскрыпцыйных знакаў.

Паняцце аб фанетычным члянэнні моўнай плыні. Зыходныя прынцыпы арганізацыі і члянэння адзінак мовы і маўлення.

Асноўныя фанетычныя адзінкі: гук, склад, фанетычнае слова, маўленчы такт (сінтагма), фраза, фонаабзац; націск, інтанацыя.

Будова маўленчага апарату; актыўныя і пасіўныя органы маўлення. Асноўныя фазы артыкуляцыі.

Артыкуляцыйная класіфікацыя зычных: падзел зычных на групы паводле ўдзелу голасу і шуму, месца і спосабу ўтварэння, адсутнасці ці наяўнасці дадатковай артыкуляцыі (палаталізацыі). Санорныя і шумныя, звонкія і глухія. Губныя (губна-губныя і губна-зубныя) і язычныя: пярэднеязычныя (зубныя і пярэднепаднябенныя), сярэднеязычныя (сярэднепаднябенныя), заднеязычныя (заднепаднябенныя). Змычныя (выбухныя), шчылінныя (фрыкатыўныя), змычна-шчылінныя (афрыкаты), змычна-праходныя. Цвёрдыя (парныя і няпарныя) і мяккія (парныя і няпарныя) зычныя.

Артыкуляцыйная класіфікацыя галосных гукаў. Галосныя лабіялізаваныя і нелабіялізаваныя. Галосныя верхняга, сярэдняга і ніжняга пад'ёму. Галосныя пярэдняга, сярэдняга і задняга рада.

Адметнасць артыкуляцыйнай базы беларускай мовы (агульная ненапружанасць органаў маўлення, высокі пад'ём языка, схільнасць да моцнай палаталізацыі адных гукаў і велярызацыі другіх).

Склад як фанетычная адзінка. Тыпы складоў: аднакампанентныя і шматкампанентныя, адкрытыя і закрытыя, прыкрытыя і непрыкрытыя. Структура беларускага склада (слабае прымыканне, тэндэнцыя да адкрытага і прыкрытага склада). Рухомасць складовай структуры слова.

Прасадычныя фанетычныя адзінкі (націск, інтанацыя, паўзы), іх роля ў арганізацыі моўнай плыні.

Акцэнтная структура слова. Фанетычная прырода націску. Сродкі суперсегментнай арганізацыі слова. Тыпы націску. Акустычныя характарыстыкі беларускага націску. Разнамесцавасць, рухомасць слоўнага націску. Асноўны і пабочны націск у складаных словах. Праклітыкі і энклітыкі. Функцыі слоўнага, тактавага, фразовага і лагічнага націску.

Акустычныя характарыстыкі інтанацыі. Фразаўтваральны патэнцыял інтанацыі. Лінгвістычная значнасць інтанацыі. Кампаненты інтанацыі. Асноўныя функцыі інтанацыі: камунікацыйная, вылучальная, арганізуючая, эмацыянальная.

Фарміраванне інтанацыйных адзінак. Дыферэнцыяльныя прыметы інтанацыйных адзінак. Асноўныя камунікацыйныя тыпы выказванняў: апавядальны, пытальны, клічны. Паняцце інтанацыйнай канструкцыі (ІК) і інтанацыйнай структуры. Асноўныя тыпы ІК у беларускай мове.

Фанетыка тэксту. Тэкст і фонаабзац. Змены гукаў у моўнай плыні. Дыхранічныя і сінхранічныя фанетычныя законы. Паняцце фанетычных працэсаў і фанетычных адносін. Асноўныя фанетычныя працэсы: асіміляцыя, дысіміляцыя, сцяжэнне, падаўжэнне, пратэза, эпентэза, дыярэза, акамадацыя, рэдукцыя, гаплагія.

Пазіцыйныя чаргаванні гукаў як вынік фанетычных працэсаў. Пазіцыйныя чаргаванні зычных гукаў: звонкіх і глухіх, цвёрдых і мяккіх, зубных (свісцячых) і пярэднепаднябенных (шыпячых), выбухных і афрыкат. Чаргаванні галосных у націскных і ненаціскных складах. Гістарычныя чаргаванні галосных і зычных гукаў.

АРФАЭПІЯ

Асноўныя нормы сучаснага беларускага вымаўлення: вымаўленне націскных і ненаціскных галосных, вымаўленне зычных (у моцных і слабых пазіцыях). Правілы вымаўлення гукаў на стыку слоў. Вымаўленне гукаў у запазычаных словах.

Праблемы варыянтнасці на фанетычным узроўні. Арфаэпічная варыянтнасць у вакалізме і кансанантызме. Прычыны, характар і літаратурныя межы арфаэпічнай варыянтнасці ў беларускай мове.

Арфаэпічная норма і культура маўлення.

Адхіленні ад нормаў літаратурнага вымаўлення і іх прычыны.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця арфаэпічнай нормы на сучасным этапе.

ГРАФІКА

Графічная сістэма сучаснай беларускай мовы. Літарныя графічныя сродкі. Алфавіт як аснова графікі. Нялітарныя графічныя сродкі: апостраф, злучок (дэфіс), націск, пунктуацыйныя знакі і інш. Гісторыя станаўлення беларускай графікі.

Суадносіны паміж літарамі (графемамі) і гукамі (фанемамі) у беларускай графіцы.

Складовыя і гукавыя прынцыпы беларускай графікі. Адназначныя і двухзначныя літары.

АРФАГРАФІЯ

Арфаграма і апорнае напісанне. Асноўныя прынцыпы беларускай арфаграфіі: фанетычны, фанематычны (марфалагічны), традыцыйнае, дыферэнцыйнае напісанне.

Правілы правапісу галосных, заснаваныя на фанетычным прынцыпе. Фанематычныя і традыцыйныя напісанні галосных.

Правілы правапісу зычных, заснаваныя на фанематычным прынцыпе. Правапіс зычных паводле фанетычнага прынцыпу.

Прынцыпы і правілы напісання слоў злітна, асобна, праз злучок. Ужыванне вялікай літары.

Напісанне абрэвіатур і ўмоўных скарачэнняў. Правілы пераносу.

Тэндэнцыя развіцця арфаграфічнай нормы на сучасным этапе.

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

Семантыка і лексікалогія. Аспекты лексічнай семантыкі. Шляхі фарміравання і развіцця лексічнага складу беларускай мовы.

Асноўны слоўнікавы склад беларускай мовы, яго колькасныя і якасныя параметры. Сістэмна-семасіялагічная характарыстыка лексічнага складу беларускай мовы. Адлюстраванне ў лексіцы універсальных і адметных кампанентаў нацыянальнай культуры і гісторыі.

Слова як асноўная адзінка мовы. Абагульняльны характар слова. Сэнсавая структура слова. Тыпы значэння слова (дэнататыўнае, сігніфікатыўнае, унутрымоўнае).

Функцыі слова. Лексічнае і граматычнае значэнні слова, іх узаемаабумоўленасць. Тыпы лексічных значэнняў у залежнасці ад адносін да прадметаў і з'яў рэчаіснасці (прамыя-пераносныя, канкрэтныя-абстрактныя); у залежнасці ад адносін да свядомасці (агульныя-тэрміналагічныя, эмацыянальныя-неэмацыянальныя); у залежнасці ад сувязей значэнняў паміж сабой у мове (матываваныя-нематываваныя, вытворныя-невыворныя); у залежнасці ад асаблівасцей рэалізацыі ў маўленні: свабодныя-звязаныя (фразеалагічна звязаныя і сінтаксічна абумоўленыя).

Значэнне слова і канкрэтнае ўжыванне слова.

Сутнасць полісеміі. Прамыя (асноўныя) і пераносныя (вытворныя) значэнні, дынаміка іх узаемаадносін. Метафарычныя, метанімічныя і сінекдахальныя сувязі значэнняў мнагазначнага слова.

Слова ў сістэме і ў маўленчай рэалізацыі. Сістэмныя адносіны ў лексіцы.

Тыпы слоўных апазіцый. Амонімы. Структурныя тыпы амонімаў. Прычыны ўзнікнення амонімаў (сацыялінгвістычныя, фанетычныя, словаўтваральныя, звязаныя з распадам мнагазначнасці). Крытэрыі размежавання аманіміі і мнагазначнасці. Міжмоўныя амонімы ў беларускай мове. Апазіцыі семантычнай тоеснасці. Сінонімы. Класіфікацыя сінонімаў. Сінанімічны рад, дамінанта як ідэнтыфікатар членаў сінанімічнага рада. Семантычныя і стылістычныя функцыі сінонімаў (замышчэнне, удакладненне, ацэнка, функцыя стылявой арганізацыі тэксту). Кантэкстуальныя сінонімы. Лексічная канверсія. Антонімы. Структурная і семантычная класіфікацыя антонімаў. Кантэкстуальныя антонімы. Паронімы. Крытэрыі вызначэння і шляхі ўзнікнення паронімаў. Дыферэнцыяцыя слоўнікавага складу: паводле паходжання (уласнабеларуская лексіка, запазычаная лексіка беларускай мовы); паводле наяўнасці / адсутнасці гістарычнай перспектывы (устарэлая лексіка, неалагізмы); паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка, лексіка абмежаванага ўжывання; навуковая, прафесійная, паэтычная, дыялектная лексіка); паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (міжстылявая, або нейтральная, і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная); паводле характару функцыянавання (актыўная і пасіўная лексіка, патэнцыяльныя словы, аказіяналізмы).

ФРАЗЕАЛОГІЯ

Адрозненне слова і фразеалагізма, спалучэнні слоў і фразеалагізмаў, сказаў і фразеалагізмаў. Семантыка-граматычныя асаблівасці фразеалагізма.

Паняцце фразеалагічнага зварота. Спецыфіка і характэрныя прыметы: узнаўляльнасць, кампанентны склад, структурная фіксаванасць, цэласнасць семантыкі. Віды значэнняў фразеалагізмаў у залежнасці ад спосабу суадносін з рэчаіснасцю (намінатыўна-цэласныя і намінатыўна-расчлянёныя).

Крытэрыі літаральнай неперакладнасці як паказчык нацыянальнай ідыяматычнасці мовы.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў. Міжстылёвыя фразеалагізмы. Размоўна-гутарковыя і кніжныя фразеалагізмы, дыяпазон іх экспрэсіўна-стылістычнай афарбоўкі, сфера ўжывання. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

МАРФЕМІКА

Сістэма марфем у мове. Класіфікацыя марфем паводле іх ролі, значэння, функцыі і месца ў складзе слова (словаформы). Каранёвыя і афіксальныя марфемы, іх асаблівасці і адрозненне. Свабодныя і звязаныя (радыксоіды) карані.

Класіфікацыя афіксальных марфем паводле месца ў складзе слова (словаформы) адносна караня: перадкаранёвыя і паслякаранёвыя афіксальныя марфемы. Характарыстыка афіксальных марфем: прэфікс (прыстаўка), суфікс, постфікс, інтэрфікс, конфікс (цыркумфікс), флексія (канчатак).

Класіфікацыя афіксальных марфем паводле значэння і функцыі: словаўтваральныя (дэрывацыйныя), формаўтваральныя (словазменныя, рэляцыйныя) і словаформаўтваральныя (сінкрэтычныя) афіксы.

Рэгулярныя і нерэгулярныя, прадуктыўныя і непрадуктыўныя афіксы.

СЛОВАЎТВАРЭННЕ

Вытворнае (матываванае) слова – аб’ект вывучэння ў словаўтварэнні. Уласцівасці вытворных слоў, іх фармальныя і семантычныя сувязі з утваральнымі словамі. Вытворнае і зыходнае (базавае, утваральнае, матывававальнае) слова як словаўтваральная пара, звязаная адносінамі словаўтваральнай вытворнасці. Словаўтваральны фармант як адзінка словаўтваральнай сістэмы.

Словаўтваральная і марфемная структура слова. Суадносіны паняццяў падзельнасці і вытворнасці слова.

Словаўтваральнае значэнне як асобы тып моўнага значэння.

Паняцце словаўтваральнай (марфаналагічнай) мадэлі.

Індывідуальна-аўтарская словатворчасць.

Спосаб словаўтварэння: тэрмін і паняцце. Спосабы сінхроннага словаўтварэння, іх класіфікацыя паводле характару словаўтваральных фармантаў: афіксальныя, бязафіксныя і змешаныя (камбінаваныя) спосабы словаўтварэння.

Бязафікснае словаўтварэнне, яго асаблівасці.

Складанне як спосаб словаўтварэння, яго фармальна-структурныя разнавіднасці: словаскладанне, асноваскладанне. Абрэвіяцыя, яе асаблівасці. Віды абрэвіятур.

МАРФАЛОГІЯ

Прынцыпы і крытэрыі аб’яднання слоў у лексіка-граматычныя класы – часціны мовы. Сістэма часцін мовы ў беларускай мове.

Назоўнік

Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка як носьбіта агульнага значэння прадметнасці. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў. Назоўнікі агульныя і ўласныя, канкрэтныя і абстрактныя, адушаўленыя і неадушаўленыя, асабовыя, зборныя, рэчыўныя.

Сістэма граматычных катэгорый назоўніка: катэгорыі роду, ліку і склону. Катэгорыя роду назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння граматычных значэнняў мужчынскага, жаночага і ніякага роду. Пытанне аб назоўніках агульнага роду ў беларускай мове. Граматычны род абрэвіатур. Род марфалагічна нязменных назоўнікаў. Разыходжанні ў граматычным родзе некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя ліку назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння лікавага супрацьпастаўлення. Адзіночлікавыя і множналікавыя назоўнікі. Рэшткі парнага ліку ў сучаснай беларускай мове. Несупадзенне ў граматычным ліку некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.

Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове. Сродкі выражэння склонавых значэнняў у беларускай мове. Роля прыназоўнікаў у выражэнні склонавых значэнняў. Рэшткі формы клічнага склону.

Скланенне назоўнікаў. Словазменная парадыгма назоўніка. Залежнасць склонавых канчаткаў назоўнікаў ад прыналежнасці да лексіка-граматычнага разраду і ад характару асноў назоўнікаў. Назоўнікі першага, другога і трэцяга скланенняў, рознаскланяльныя і нескланяльныя назоўнікі (субстантыўны тып скланення); назоўнікі ад'ектыўнага і змешанага тыпаў скланення. Склонавыя канчаткі назоўнікаў розных тыпаў скланення. Варыянты склонавых канчаткаў назоўнікаў. Асаблівасці выкарыстання назоўнікаў і іх склонавых форм у тэкстах розных стыляў.

Словаўтварэнне назоўнікаў. Асноўныя спосабы і сродкі ўтварэння назоўнікаў.

Назоўнікі як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы.

Прыметнік

Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы. Разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы. Асаблівасці ўтварэння і ўжывання прыналежных прыметнікаў. Пераход прыметнікаў з аднаго разраду ў другі. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх ужыванне і

сінтаксічная роля. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне і ўтварэнне. Асаблівасці катэгорыі ступеней параўнання прыметнікаў у беларускай мове ў параўнанні з рускай мовай. Прыметнікі са значэннем ацэнкі і меры якасці.

Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў. Варыянтнасць склонавых канчаткаў прыметнікаў.

Выкарыстанне прыметнікаў розных разрадаў у тэкстах розных стыляў як сродку слоўнага жывапісу, сродку інфармацыйнай, класіфікацыйнай характарыстыкі прадметаў.

Словаўтварэнне прыметнікаў. Спосабы ўтварэння прыметнікаў.

Прыметнік як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы.

Лічэбнік

Семантычныя асаблівасці і спецыфіка граматычных катэгорый лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавым значэннем. Разрады лічэбнікаў паводле значэння і структуры. Колькасныя (уласна-колькасныя і зборныя) лічэбнікі, асаблівасці іх сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікамі. Дробавыя лічэбнікі, іх семантычныя і структурныя асаблівасці. Пытанне аб парадкавых лічэбніках. Простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі, іх структура. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў. Няпэўна-колькасныя словы.

Асаблівасці выкарыстання лічэбнікаў у кантэксце.

Словаўтварэнне лічэбнікаў.

Ужыванне лічэбнікаў у ролі іншых часцін мовы. Лічэбнік як утваральная база для самастойных часцін мовы.

Займеннік

Семантыка-камунікацыйная і граматычная адметнасць займеннікаў як слоў-“замяняльнікаў”, “указальнікаў”.

Семантычная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пыталыныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя (незначальныя).

Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў па суадносінах з іншымі часцінамі мовы.

Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Варыянты склонавых форм займеннікаў.

Займеннік як сродак лагічнай і сінтаксічнай арганізацыі тэксту.

Словаўтварэнне займеннікаў.

Займеннік як база для ўтварэння іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, дзеясловаў, часціц, злучнікаў).

Дзеяслоў

Асаблівасці семантыкі і граматычная адметнасць дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова.

Незначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе ўтварэнне, граматычнае значэнне, марфалагічныя адзнакі і сінтаксічныя функцыі. Інфінітыў як назва дзеяння.

Асновы дзеяслова: інфінітыва і цяперашняга (будучага простага) часу. Спосабы вызначэння асноў дзеясловаў. Роля асноў дзеясловаў ва ўтварэнні дзеяслоўных формаў.

Пераходныя і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі і спалучэння са склонавымі формамі назоўніка.

Непрэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя трывання дзеяслова. Дзеясловы закончанага і незакончанага трывання, іх лексіка-граматычныя асаблівасці і спосабы ўтварэння. Асаблівасці ўтварэння суадносных (карэлятыўных) трывальных пар дзеясловаў.

Зваротныя дзеясловы, іх ўтварэнне і лексіка-граматычная адметнасць.

Катэгорыя стану дзеяслова. Незалежны і залежны стан дзеяслова, спосабы і сродкі выражэння станавых значэнняў. Стан і зваротнасць-незваротнасць дзеясловаў.

Прэдыкатыўныя катэгорыі дзеяслова.

Катэгорыя ладу дзеяслова як словазменная, намінатыўная дзеяслоўная катэгорыя. Граматычнае значэнне катэгорыі ладу. Сродкі выражэння мадальнага значэння рэальнасці-ірэальнасці дзеяння. Супрацьпастаўленні ў граматычных формах абвеснага, загаднага і ўмоўнага ладу. Лад і час дзеяслова, лад і асоба дзеяслова, лад і род дзеяслова.

Абвесны лад, яго значэнне, формы і асаблівасці ўжывання. Аналітычныя формы ў сістэме дзеясловаў абвеснага ладу.

Загадны лад, яго значэнні, ўтварэнне і ўжыванне. Граматычныя сродкі выражэння значэнняў загаднага ладу. Аналітычныя формы загаднага ладу. Варыянты граматычных форм загаднага ладу.

Умоўны лад дзеяслова і яго граматычнае значэнне. Спосабы ўтварэння граматычных форм умоўнага ладу. Аналітычныя формы ўмоўнага ладу.

Катэгорыя часу дзеяслова. Формы дзеясловаў цяперашняга, прошлага і будучага (простага і складанага) часу і іх значэнне. Утварэнне і ўжыванне форм даўно мінулага часу. Ужыванне форм аднаго часу ў значэнні другога.

Катэгорыі роду і ліку дзеясловаў, іх формы і спецыфіка функцыянавання ў сістэме форм абвеснага, загаднага і ўмоўнага ладу, цяпершняга, будучага і прошлага часу. Суадноснасць катэгорыі роду і катэгорыі асобы дзеяслова.

Катэгорыя асобы дзеяслова. Граматычныя значэнні першай, другой і трэцяй асобы адзіночнага і множнага ліку, іх выражэнне і ўжыванне. Суадноснасць катэгорыі асобы з катэгорыямі часу і ладу дзеяслова. Марфалагічныя сродкі выражэння асобы. Значэнні форм асобы і сінтаксічныя ўмовы іх ужывання. Безасабовыя дзеясловы, іх значэнне, граматычныя формы і ўжыванне.

Спражэнне дзеясловаў. Сістэма асабовых канчаткаў дзеясловаў першага і другога спражэння. Спосабы вызначэння спражэнняў дзеясловаў. Рознаспрагальныя дзеясловы.

Сэнсавая і выяўленчая роля дзеяслова ў тэкстах розных стыляў.

Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Пытанне аб месцы дзеепрыметнікаў у сістэме часцін мовы. Семантычныя, граматычныя і сінтаксічныя крытэрыі суадноснасці дзеепрыметнікаў з дзеясловамі і прыметнікамі. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай). Пераходнасць/непераходнасць дзеясловаў і асаблівасці ўтварэння дзеепрыметнікаў розных разрадаў. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану і іх ужыванне.

Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўя. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі. Дзеепрыслоўе і інфінітыў. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове. Адвербілізацыя дзеепрыслоўяў.

Словаўтварэнне дзеясловаў.

Дзеясловы як база для ўтварэння слоў іншых часцін мовы (назоўнікаў, прыметнікаў, прыслоўяў, слоў катэгорыі стану, мадальных слоў, прыназоўнікаў, злучнікаў, часціц, звязак, выклічнікаў). Пераход дзеясловаў у іншыя часціны мовы.

Прыслоўе

Семантычныя асаблівасці і граматычная адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння ці прыметы прыметы.

Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў: азначальныя і акалічнасныя. Азначальныя прыслоўі і іх падразрады: якасныя, колькасныя, спосабу дзеяння,

параўнання, сумеснасці. Акалічнасныя прыслоўі і іх падразрады: месца, часу, прычыны, мэты. Ужыванне прыслоўяў адных разрадаў са значэннем другіх.

Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне.

Спосабы ўтварэння прыслоўяў.

Тэкстаўтваральная (інфармацыйная, ацэначная) роля прыслоўяў у тэкстах розных стыляў.

Безасабова-прэдыкатыўныя словы

Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас і іх адметнасці: семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя. Безасабова-прэдыкатыўныя словы і прыслоўі: агульныя і адметныя адзнакі.

Разрады безасабова-прэдыкатыўных слоў паводле значэння.

Ступені параўнання безасабова-прэдыкатыўных слоў, іх формы, утварэнне і адрозненне ад форм ступені параўнання прыслоўяў і прыметнікаў.

Словаўтварэнне безасабова-прэдыкатыўных слоў. Ужыванне безасабова-прэдыкатыўных слоў у беларускай літаратурнай мове.

Мадальныя словы

Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы. Адрозненне мадальных слоў ад слоў іншых часцін мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння, іх роля ў тэксце.

Прыназоўнікі

Прыназоўнікі як службовыя словы, іх семантычныя, марфалагічныя і сінтаксічныя адзнакі. Функцыі прыназоўнікаў. Класіфікацыя прыназоўнікаў паводле паходжання і структуры. Вытворныя і невытворныя прыназоўнікі. Асаблівасці вытворных прыназоўнікаў, іх суадноснасць з іншымі часцінамі мовы.

Простыя, складаныя і састаўныя прыназоўнікі.

Значэнні прыназоўнікаў. Ужыванне прыназоўнікаў з ускоснымі склонамі назоўнікаў. Варыянты прыназоўнікаў. Сінаніміка прыназоўнікаў.

Некаторыя асаблівасці ўжывання прыназоўнікаў у беларускай мове.

Спосабы ўтварэння прыназоўнікаў.

Прыназоўнікі як база для ўтварэння прэфіксаў, злучнікаў, часціц.

Злучнікі

Злучнікі як службовыя словы, іх семантычныя і граматычныя адзнакі. Класіфікацыя злучнікаў паводле функцыянальнага значэння: злучальныя і падпарадкавальныя злучнікі. Разнавіднасці злучальных злучнікаў, іх ужыванне. Падпарадкавальныя злучнікі, іх асаблівасці і разнавіднасці.

Разрады злучнікаў паводле паходжання, саставу, спосабу ўжывання.

Вытворныя злучнікі, спосабы іх утварэння.

Ужыванне іншых часцін мовы (займеннікаў, прыслоўяў, часціц, мадальных слоў) у функцыі злучнікаў.

Звязкі

Тыпы звязак паводле лексіка-граматычнага значэння: абстрактныя (незнамянальныя), паўабстрактныя (паўзнамянальныя), знамянальныя.

Часціцы

Часціцы як непаўназначная часціна мовы. Семантычныя і граматычныя асаблівасці часціц. Месца часціц у сістэме часцін мовы.

Разрады часціц паводле іх функцыянальнага значэння: семантычныя, мадальныя і мадальна-валявыя, эмацыянальна-экспрэсіўныя. Словаўтваральныя і формаўтваральныя часціцы.

Разрады часціц паводле паходжання. Структура часціц. Роля часціц у тэксце.

Часціцы як база для ўтварэння злучнікаў і марфем (постфіксаў).

Выклічнікі

Разрады выклічнікаў паводле значэння: эмацыянальныя, волевыяўленчыя (пабуджальныя, імператыўныя) і моўнага этыкету.

Разрады выклічнікаў паводле паходжання.

Словаўтварэнне выклічнікаў. Ужыванне выклічнікаў у вуснай і пісьмовай мове.

Пераход у выклічнікі слоў з іншых часцін мовы (інтэр'ектывацыя). Выклічнікі як база для ўтварэння слоў паўназначных часцін мовы і часціц.

Гукаперайманні

Лексічная, марфалагічная і сінтаксічная характарыстыка гукаперайманняў.

Гукапераймальныя словы як база для ўтварэння дзеясловаў.

СІНТАКСІС

Сістэма сінтаксічных адзінак: сінтаксема, словазлучэнне, просты сказ, складаны сказ, складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства), тэкст.

Паняцце нацыянальнай сінтаксічнай ідыяматыкі.

Словазлучэнне

Словазлучэнне як сінтаксічная адзінка. Дыферэнцыяльныя прыметы словазлучэння. Адрозненні словазлучэння ад слова і сказа. Будова, значэнне і функцыі словазлучэнняў. Структурная схема і парадыгма словазлучэнняў.

Класіфікацыя словазлучэнняў у сучаснай лінгвістычнай літаратуры: свабодныя і несвабодныя; прэдыкатыўныя і непрэдыкатыўныя; простыя і складаныя. Лексіка-граматычныя тыпы словазлучэнняў: назоўнікавыя, прыметнікавыя, лічэбнікавыя, займеннікавыя, дзеяслоўныя і прыслоўныя. Сінтаксічна непадзельныя словазлучэнні ў сучаснай беларускай мове: структура, значэнне, функцыі.

Сінтаксічная сувязь кампанентаў непрэдыкатыўных словазлучэнняў: злучальная (паратаксічная) і падпарадкавальная (гіпатаксічная).

Дыферэнцыяльныя прыметы злучальнай сувязі: адкрытасць / закрытасць. Разнавіднасці злучальнай сувязі: з'яднанне, раз'яднанне, перараз'яднанне.

Дыферэнцыяльныя прыметы падпарадкавальнай сувязі: прадказальнасць / непрадказальнасць, абавязковасць / неабавязковасць. Разнавіднасці падпарадкавальнай сувязі: дапасаванне (поўнае і няпоўнае); склонавы паралелізм; кіраванне (беспрыназоўнікавае і прыназоўнікавае; моцнае і слабае); прымыканне (уласнае і іменнае). Размежаванне выпадкаў слабага кіравання і іменнага прымыкання. Асаблівасці і нацыянальная адметнасць дапасавання і кіравання ў беларускай літаратурнай мове.

Сказ

Дыферэнцыяльныя прыметы сказа: камунікацыйнасць, прапазіцыйнасць, прэдыкатыўнасць, граматычная і інтанацыйная аформленасць, сэнсавая закончанасць і самастойнасць. Прэдыкатыўнасць як асноўная сінтаксічная катэгорыя сказа.

Граматычнае значэнне і граматычная форма сказа. Паняцце сінтаксічнай мадэлі сказа. Сінтаксічная мадэль і структурная схема сказа.

Класіфікацыя сказаў: паводле будовы – простыя і складаныя; паводле мадальнасці – сцвярджальныя і адмоўныя; паводле мэты выказвання – апавядальныя, пыталыныя і пабуджальныя; паводле інтанацыі – няклічныя і

клічныя; паводле структурнай арганізацыі – члянiмыя і нечлянiмыя; паводле колькасці саставаў – аднасастаўныя і двухсастаўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці пашыральнікаў прэдыкатыўнай асновы сказа – развітыя і неразвітыя; паводле наяўнасці / адсутнасці структурна неабходных кампанентаў – поўныя і няпоўныя; паводле наяўнасці / адсутнасці элементаў ускладнення – ускладненыя і няўскладненыя.

Просты сказ

Дыферэнцыяльныя прыметы простага сказа. Просты сказ як монапрэдыкатыўная адзінка.

Фармальная арганізацыя простага сказа. Галоўныя і даданыя члены сказа як канструктыўныя кампаненты фармальнай структуры сказа.

Даданыя члены сказа: дапаўненне (прамое / ускоснае); азначэнне (дапасаванае / недапасаванае); акалічнасць (месца, часу, прычыны, мэты і пад.).

Фармальная арганізацыя структурнай асновы аднасастаўных сказаў, яе пашырэнне. Традыцыйная класіфікацыя аднасастаўных сказаў, крытэрыі іх размежавання. Дзеяслоўна-адвербіяльныя (выказнікавыя) сказы: пэўна-асабовыя, абагульнена-асабовыя, няпэўна-асабовыя, безасабовыя, інфінітыўныя. Субстантыўныя (дзеінікавыя) сказы: намінатыўныя, назыўныя, вакатыўныя, генітыўныя, канструкцыі з “назоўным уяўлення”. Праблема безасабовых сказаў. Структурна-семантычныя разнавіднасці безасабовых сказаў.

Ускладненне простага сказа як спосаб пашырэння яго структурнай схемы. Інтанацыйнае афармленне ўскладнення.

Сказы з аднароднымі членамі: арганізацыя, семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж кампанентамі аднароднага рада, функцыі аднародных членаў сказа. Сінтаксічная сувязь паміж аднароднымі членамі: адкрытая / закрытая, злучнікавая / бяззлучнікавая. Абагульняльныя словы пры аднародных членах сказа.

Сказы з адасобленымі членамі сказа. Умовы адасаблення членаў сказа: семантычныя, граматычныя, камунікацыйныя.

Сказы з параўнальнымі зваротамі. Структура, тыпы, значэнне, функцыі параўнальных зваротаў у сказе.

Сказы з пабочнымі і ўстаўнымі канструкцыямі, іх структура і функцыі. Размежаванне пабочных і ўстаўных канструкцый.

Сказы са звароткам. Структура, функцыі і значэнне зваротка ў сказе.

Сказы з мадальнымі часціцамі і выклічнікамі. Значэнне і функцыі сцвярдзальных, адмоўных, пытальных і эмацыянальных слоў у сказе.

Семантычная арганізацыя простага сказа. Намінацыйнае значэнне сказа.

Камунікацыйная арганізацыя простага сказа. Сказ і выказванне. Актуальнае члянэнне выказвання. Кампаненты актуальнага члянэння. Сродкі актуальнага члянэння і актуалізацыі выказвання (парадак слоў, інтанацыя, лагічны націск, службовыя словы і інш.). Парадак слоў і актуальнае члянэнне. Прамы і адваротны (інверсійны) парадак размяшчэння кампанентаў у выказванні. Камунікацыйная парадыгма сказа.

Суадносіны камунікацыйнага і фармальна-сінтаксічнага члянэнняў выказвання.

Прагматычны аспект. Выказванне, сітуацыя і моўца. Камунікацыйная інтэнцыя (прагматычная функцыя) выказвання. Паняцце лакутыўных, ілакутыўных і перлакутыўных маўленчых актаў.

Прагматычныя тыпы выказванняў: сцвярджэнне, абяцанне, пагроза, пабуджэнне (загад, просьба), пытанне і інш. Прамыя і ўскосныя маўленчыя акты.

Складаны сказ

Паняцце складанага сказа. Семантычная, фармальная і камунікацыйная арганізацыя складанага сказа. Дыферэнцыяльныя рысы складанага сказа (поліпрэдыкатыўнасць, поліпрапазіцыйнасць і інш.). Ізамарфізм складанага сказа і словазлучэння. Граматычнае значэнне і граматычная форма складаных сказаў. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі складаных сказаў, сродкі іх выражэння (інтанацыя, злучнікі і злучальныя словы).

Прынцыпы класіфікацыі складаных сказаў.

Паняцце складаназлучанага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы складаназлучаных сказаў: адносная аўтаномнасць, адносная раўнапраўнасць прэдыкатыўных частак, наяўнасць злучальных сродкаў сувязі. Складаназлучаныя сказы са спалучальнымі, размеркавальнымі, супраціўнымі, далучальнымі злучнікамі. Складаназлучаныя сказы аднароднага і неаднароднага складу, адкрытай і закрытай структуры. Складаназлучаныя сказы ўскладненай будовы.

Паняцце складаназалежнага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы складаназалежных сказаў: характар сінтаксічнай сувязі – гіпатаксіс, іерархізаванасць будовы складаназалежных сказаў, наяўнасць падпарадкавальных сродкаў сувязі (злучнікаў і злучальных слоў).

Складаназалежныя сказы з даданымі дзейнікавымі, выказнікавымі, дапаўняльнымі, азначальнымі і акалічнаснымі часткамі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж галоўнай і даданай часткамі складаназалежных сказаў і спосабы іх выражэння.

Складана залежныя сказы ў складанай будовы: з некалькімі галоўнымі і некалькімі даданымі часткамі.

Паняцце бяззлучнікавага складанага сказа. Дыферэнцыяльныя прыметы бяззлучнікавых сказаў: дыфузнасць, размытасць семантыкі, недастатковая дыферэнцыраванасць значэнняў бяззлучнікавых сказаў; адсутнасць злучальных сродкаў сувязі. Семантыка-сінтаксічныя адносіны паміж прэдыкатыўнымі часткамі бяззлучнікавых сказаў і спосабы іх выражэння. Бяззлучнікавыя сказы ў складанай будовы.

Камбінаваныя складаныя сказы. Дыферэнцыяльныя прыметы камбінаваных складаных сказаў: наяўнасць розных відаў сувязі; больш за два ўзроўні члянэння; згрупаванасць структуры.

Складанае сінтаксічнае цэлае (ССЦ)

Складанае сінтаксічнае цэлае (звышфразовае адзінства, празаічная страфа) як мінімальная адзінка тэксту. Асноўныя крытэрыі вылучэння ССЦ: лагічны, семантычны, граматычны. Паняцце мікратэмы. ССЦ і абзац. Суадносіны ССЦ і абзаца. Асноўныя функцыі абзаца.

Сродкі міжфразовай сувязі на ўзроўні ССЦ: уласна лексічныя, лексіка-граматычныя, граматычныя.

Семантычная і структурная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага.

Камунікацыйная арганізацыя складанага сінтаксічнага цэлага.

Тэкст

Тэкст як сінтаксічная адзінка. Паняцце тэксту і дыскурсу. Катэгорыі тэксту. Структура тэксту, тыпы сувязі ў ім, сродкі яе рэалізацыі. Асаблівасці арганізацыі тэкстаў розных стыляў.

Функцыянальна-сэнсавая тыпалогія тэкстаў: апавяданне, апісанне, разважанне. Семантыка-сінтаксічная адметнасць іх арганізацыі.

Тэкст і актуальнае члянэнне. Камунікацыйная арганізацыя тэксту.

Чужая мова

Паняцце чужой мовы (чужаслоўя) і яе тыпаў: простая (прамая), ускосная і няўласна-простая (няўласна-прамая). Сінтаксічныя і пунктуацыйныя асаблівасці ўвядзення чужаслоўя ў кантэкст.

Пунктуацыя

Прынцыпы беларускай пунктуацыі. Знакі прыпынку і іх функцыі.
Пунктуацыйныя нормы. Пунктуацыйныя варыянты.

ЛІТАРАТУРА

Асноўная літаратура

1. Беларуская граматыка: У 2 ч. Мн., 1985.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мн., 1994.
3. *Выгонная Л.Ц.* Інтанацыя. Націск. Арфаэпія. Мн., 1991.
4. *Камароўскі Я.М., Красней В.П., Лазоўскі У.М., Сямешка Л.І., Шчарбакова І.М.* Сучасная беларуская мова. Уводзіны. Фанетыка. Фаналогія. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Фразеаграфія. 2-е выд. Мн., 1995.
5. *Крывіцкі А.А., Падлужны А. І.* Фанетыка беларускай мовы. Мн., 1984.
6. *Куліковіч У.І.* Беларускі правапіс: правілы, заданні, кантрольныя работы. Мн., 1998.
7. Лексікалогія сучаснай беларускай мовы / Пад рэд. А.Я.Баханькова. Мн., 1994.
8. *Лепешаў І.Я.* Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мн., 1998.
9. *Лепешаў І.Я.* Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. Гродна, 2002.
10. *Сямешка Л. І.* Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. Мн., 1999.
11. *Сямешка Л. І., Шкраба І. Р., Бадзевіч З. І.* Курс беларускай мовы. Мн., 1996.
12. Фанетыка беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.І.Падлужнага. Мн., 1989.
13. *Шакун Л. М.* Словаўтварэнне. Мн., 1978.
14. *Янкоўскі Ф.М.* Беларускае літаратурнае вымаўленне. Мн., 1976.

Слоўнікі

1. *Бардовіч А.М., Шакун Л.М.* Марфемны слоўнік беларускай мовы. Мн., 1989.
2. *Бардовіч А.М., Круталевіч М.М., Лукашанец А.А.* Словаўтваральны слоўнік беларускай мовы. Мн., 2000.
3. *Бірыла М.В.* Слоўнік націску ў беларускай мове. Мн., 1992.
4. *Булыка А.М.* Слоўнік іншамоўных слоў: У 2 т. Мн., 1999.
5. *Лазоўскі У.М.* Слоўнік антонімаў беларускай мовы. Мн., 1994.
6. *Лепешаў І.Я.* Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. Мн., 1993.
7. Слоўнік беларускай мовы. Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне. Мн., 1987.
8. Слоўнік беларускай мовы (цяжкасці правапісу, вымаўлення, акцэнтацыі, словазмянення). Складальнікі Ламека Л.А., Ламека У.Б. Мн., 2000.
9. *Старычонок В.Дз.* Слоўнік амонімаў беларускай мовы. Мн., 1991.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Мн., 1999.

Вучэбнае выданне

**ПРАКТЫКА
БЕЛАРУСКАГА
МАЎЛЕННЯ**

Вучэбная праграма для замежных стажораў

Аўтары – складальнікі:

Чахоўскі Георгій Канстанцінавіч
Чахоўская Таццяна Леанідаўна

У аўтарскай рэдакцыі

Адказы за выпуск – *Г. К. Чахоўскі*

Падпісана да друку ____ 2006. Фармат 60x84/16. Папера афсетная. Гарнітура Таймс.
Ум. друк. арк. 1,5. Ул.-выд. арк. 1,4. Тыраж 30 экз. Зак.

Падатковая льгота – Агульнадзяржаўны класіфікатар
Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч. 1; 22.11.20.600

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт.
Ліцэнзія ЛВ № 315 ад 14.07.98.
220050, Мінск, праспект Францыска Скарыны, 4.

Надрукавана на капіравальна-размнажальнай тэхніцы
філалагічнага факультэта Белдзяржуніверсітэта
220030, Мінск, вул. К. Маркса, 31.